

Дослідження ідентичності старшокласників в контексті сімейної системи

Статтю присвячено з'ясуванню зв'язку між розвитком ідентичності особистості старшокласників та характеристиками сімейної системи. Експериментально виявлено, що для сімей респондентів характерні послаблення емоційних контактів, тенденція до неадаптивних реакцій, що виявляються у хаотичному типі взаємин, втраті керованості змінами. Виявлені відмінності щодо статусу ідентичності, особливостей локусу контролю, самоставлення та смисло-життєвих орієнтацій респондентів з різних типів сімей.

Ключові слова: ідентичність, тип сімейної системи, смисло-життєві орієнтації, самоставлення, локус контролю.

Статья посвящена выявлению связи между развитием личности подростка и характеристиками семейной системы. Экспериментально выявлено, что для семей старшекласников характерны ослабление эмоциональных контактов, тенденция к неадаптивным реакциям, которые проявляются в хаотичном типе взаимоотношений, утрате управляемости изменениями. Выявлены отличия в статусе идентичности, особенностях локуса контроля, самоотношения и смысло-жизненных ориентаций респондентов из разных типов семей.

Ключевые слова: идентичность, тип семейной системы, смысло-жизненные ориентации, самоотношение, локус контроля.

Актуальність. Проблема становлення та розвитку ідентичності особистості сьогодні набуває особливої актуальності, особливо з огляду на сучасні трансформації суспільних цінностей, які виявляються, зокрема, у зміні самих засад функціонування сім'ї та підходів до виховання дітей. Становлення ідентичності особистості пов'язане з процесами структурної та смислової перебудови самосвідомості, що розгортаються в підлітковому та юнацькому віці. Однак сьогодні молода людина є досить уразливою в плані пошуку позитивної ідентичності. Сучасні суспільні кризи, проявом яких є розмивання цінностей (А. Ватерман, Д. Марсія, Е. Еріксон),

негативно позначаються на тому образі світу і тих ціннісних орієнтирах, які формуються у підлітка. Підліток зустрічається, з одного боку, з потенційною багатоваріантістю шляхів самовизначення, а з іншого – з неготовністю зробити свідомий і самостійний вибір.

Метою даної статті є експериментальне вивчення особливостей ідентичності сучасних підлітків та юнаків залежно від системних характеристик їх сімей.

Аналіз результатів досліджень. Поняття *ідентичність* у сучасних психологічних дослідженнях має доволі невизначений теоретичний та експериментальний статус [1]. Не зупиняючись зараз на аналізі різних підходів до визначення ідентичності, зазначимо, що ми розглядаємо її як стрижень, ядро особистості, який забезпечує відчуття самототожності, послідовності, постійності та наступності у часово-просторовому вимірі. Водночас ідентичність – досить динамічна система, що здатна змінюватися, розвиватися. Функцією і умовою становлення ідентичності є здійснення вибору серед можливих альтернатив у відповідності до певних принципів існування особистості, її бачення світу і свого місця в ньому.

Ідентичність, що є системою самоідентифікацій, охоплює як сферу свідомого, так і сферу несвідомого. Генетично виникаючи як несвідоме ототожнення, навіть “злиття” з певними об’єктами, вона базується на емоційному ставленні до цих об’єктів. З розвитком самосвідомості, рефлексії ідентифікація частково стає свідомим процесом, в основі якого лежить категоризація певних реальних та ідеальних об’єктів (ідей, поглядів) та привласнення, інтериоризація їх. Зрозуміло, що саме сім’я виступає одним із провідних чинників становлення і розвитку ідентичності дитини.

Емпіричне дослідження ідентичності старшокласників було здійснене на базі середніх шкіл м. Києва. Ми використовували модифікований варіант напівструктурованого інтерв’ю Дж. Марсія, зміни до якого були внесені Г. Гротевант, В. Торнбеске та М. Майєр [2], а на російській вибірці певна модифікація методики та її апробація були здійснені В.Р. Орестовою, О.А. Карабановою [3]. Запитання анкети належать до шести основних життєвих сфер: професійний вибір, шлюб та сім’я, пріоритети кар’єри й сім’ї, релігійні переконання, політичні погляди, гендерні ролі. За результатами опитування,

респонденти поділяються на чотири групи на основі двох критеріїв: наявності або відсутності критичного періоду дослідження альтернатив у значущих сферах самовизначення (криза й пошук); прийняття обов'язків (рішення і вибір). У сферах професії, релігії та політики ці критерії використовувалися безпосередньо. У сферах кохання, дружби, сім'ї, статі використовувались критерії, запропоновані В.Р. Орестовою, О.А. Карабановою, а саме:

- щодо кохання: 1) критерій “криза – історія переживань”, відображена у відповідях на запитання “Чи був у Вас досвід нещасливого кохання?”, “Як він вплинув на Вас?” тощо; 2) критерій “здійснення вибору, прийняття обов'язків” співвідноситься зі зрілістю висловлювань респондента;
- щодо дружби: 1) вибірковість у стосунках – диференціація друзів, приятелів і просто знайомих; 2) розуміння цінності дружби; 3) мотивація і функціональна роль дружби: прагматична, комунікативна, самопізнання тощо;
- щодо сім'ї: 1) вплив батьківської сім'ї (спроба аналізу та переосмислення взаємин у сім'ї, міра прийняття моделі батьківської сім'ї); 2) наявність уявлень про власну майбутню сім'ю, відмінну від батьківської. Ці два критерії можуть бути співвіднесені, відповідно, з критеріями “криза” і “здійснення вибору”;
- щодо статевої ідентифікації: 1) чи приймає респондент свою стать із відповідними статево-рольовими характеристиками; 2) чи існує спроба осмислення тих характеристик та способів поведінки, які визначені статтю, або вони приймаються як задані.

У відповідності до вказаних критеріїв виокремлюються чотири форми проходження й розв'язання особистістю кризи ідентичності:

- “сплутаність” (дифузія): дослідження немає, обов'язків – немає;
- “мораторій”: дослідження є, обов'язків – немає;
- “передчасна ідентичність”: дослідження немає, обов'язки є;
- “досягнення”: дослідження є, обов'язки є.

Після віднесення респондентів до певного статусу в кожній із сфер може бути визначений загальний статус еґо-ідентичності.

Але ми вважаємо, що побудова профілю ідентичності є більш інформативною, оскільки характеризує особливості формування ідентичності у кожній із сфер самовизначення. Результати анкетування показали, що статус ідентичності старшокласників істотно відрізняється в різних сферах діяльності.

Так, у сфері професійного вибору наявні різні статуси ідентичності: 30% мають досягнуту ідентичність (здійснили усвідомлений вибір після пошуку альтернатив), 15% знаходяться в стані пошуку або їх вибір не остаточний, 37,5% здійснили вибір на “безальтернативній” основі – під впливом батьків, значущих дорослих, 17,5% респондентів мають дифузний статус професійної ідентичності.

У сфері релігійних поглядів опитаних старшокласників переважає дифузна (45%) опитаних або передчасна ідентичність (некритично запозичені погляди, цінності) – 35%. Окремі респонденти зазначили, що визначилися, але час від часу відчувають сумніви, що штовхають їх на нові пошуки (мораторій). Про досягнуту ідентичність у сфері філософських, релігійних переконань можна говорити лише щодо 10% респондентів.

Ідентичність у сфері політики. Політикою більшість старшокласників не цікавляться: 90% респондентів зазначили, що не мають певних визначених поглядів, або цікавляться час від часу, або ж ці проблеми їх взагалі не турбують. Близько 5% опитаних перебувають у стані мораторію, оскільки виявляють інтерес і активність у пошуку інформації, і ще по 2,5% характеризуються досягнутою або передчасною ідентичністю.

Натомість респонденти почуваються більш компетентними у таких сферах як **любов та дружба**: переважна їх більшість знаходяться у пошуку щодо власної визначеності у цих сферах або вже досягли цієї визначеності. У сфері любовних стосунків 52,5% опитаних знаходяться у стані пошуку засад взаємин, партнера, який відповідав би їхнім очікуванням (мораторій), 15% досягли ідентичності. Дифузний стан характерний для 30% респондентів, а передчасна ідентичність для 2,5%. У сфері дружніх стосунків досягли ідентичності 40% респондентів, знаходяться у пошуку 45%, дифузна ідентичність відзначається у 15% опитаних.

Сфера сімейних стосунків вельми тісно пов'язана із становленням ідентичності особистості. Це особливо добре помітно на такому вимірі як сімейна ідентичність, яка охоплює, по-перше, сприйняття індивідом своєї батьківської сім'ї –

злиття або диференціацію від неї, некритичне прийняття або аналіз – та вибірковість щодо запозичення моделей батьківської сім'ї, а по-друге, уявлення респондента про власну сім'ю, готовність до її створення, усвідомлення засад, на яких він хотів би будувати власні сімейні стосунки.

Отже, за результатами дослідження, переважна більшість респондентів (45%) відзначаються передчасною ідентичністю, тобто некритично запозичують моделі батьківської сім'ї, перебувають у “злитті” з нею. Очевидно, в плані особистісної ідентичності це свідчить про недостатню вибудову респондентами власних меж, симбіотичні стосунки з батьківською сім'єю. Майже третина респондентів (30%) відзначаються дифузною ідентичністю у цій сфері, що також свідчить про певний інфантилізм, проблеми сепарації від батьківської сім'ї. Досягли ідентичності 15% опитаних, знаходяться у стані мораторію ще 10%.

Щодо **статевої ідентичності** можна зазначити, що переважна більшість опитаних старшокласників або взагалі не переймаються цими проблемами (дифузна ідентичність – 27,5%), або приймають свою статеву належність із відповідними статево-рольовими обов'язками як дань, не намагаючись проаналізувати та асимілювати певні стереотипи (передчасна – 60%). До того ж значна частина респондентів з цієї групи налаштована досить ворожо щодо представників нетрадиційної сексуальної орієнтації – від “*не розумію*” до “*вбив би*”. Про досягнуту ідентичність можна говорити лише щодо 2,5% опитаних, а в стані пошуку знаходяться 10%.

Процентне співвідношення статусів ідентичності старшокласників у різних сферах представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Вираженість статусів ідентичності старшокласників у різних сферах самовизначення (n=80, %)

Статус	Сфери ідентичності						
	професія	релігія	політика	любов	дружба	сім'я	стать
досягнута	30	10	2,5	15	40	15	2,5
мораторій	15	10	5	52,5	45	10	10
передчасна	37,5	35	2,5	2,5	–	45	60
дифузна	17,5	45	90	30	15	30	27,5

Отже, як бачимо, найбільш актуальними для юнаків і дівчат є сфери любові, дружби та професійного вибору. Відповідно у цих

сферах респонденти мають загалом більш високі рівні ідентичності порівняно з іншими. Насторожує той факт, що передчасна або дифузна ідентичність досить суттєво превалує в усіх сферах ідентичності, окрім кохання та дружби. Це означає, що юнаки й дівчата у віці 16-17 років не мають визначених, послідовних релігійних та політичних поглядів, переконань, знаходяться під владою гендерних стереотипів і не відділилися від батьківської сім'ї. У сфері професійного вибору, на порозі якого вони знаходяться, майже половина з них керуються настановами батьків або й просто “плинуть за течією”.

Подальше дослідження передбачало виявлення зв'язку між характеристиками сім'ї та особливостями ідентичності дитини. З цієї метою було здійснено визначення системних характеристик сімей респондентів за допомогою методики “Шкала сімейної адаптації і згуртованості” (FACES-3) (Д.Х. Олсон, Дж. Портнер, І. Лаві), що є одним із найбільш відомих стандартизованих опитувальників, призначених для оцінки сімейної структури. В основі методики лежить “циркулярна модель” Д.Х. Олсона, у якій шляхом співвідношення таких параметрів сімейної системи як згуртованість та адаптація виокремлюються певні типи сімейних систем. Сімейна згуртованість розуміється як міра емоційного зв'язку між членами сім'ї: за максимальної вираженості цього зв'язку вони емоційно взаємозалежні, за мінімального – автономні та дистанційовані один від одного. Сімейна адаптація – характеристика того, наскільки гнучко або, навпаки, ригідно, сімейна система здатна пристосовуватися, змінюватися під впливом стресорів [4].

Результати дослідження за методикою FACES-3 показали, що 17% опитаних мають збалансовані сім'ї, 18,5% – незбалансовані, решта 64,5% – середньозбалансовані. Вираженість системних характеристик сімей респондентів представлена в таблиці 2.

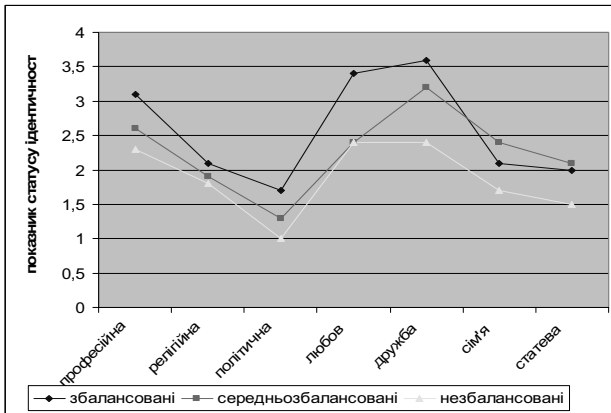
Таблиця 2

**Вираженість системних характеристик сімей респондентів
(n=80, %)**

Рівень адаптації		Рівень згуртованості	
ригідний	–	роз'єднаний	39%
структурований	9,5%	розділений	46%
гнучкий	31,5%	зв'язаний	15%
хаотичний	59%	зчеплений	–

З таблиці видно, що серед опитаних не представлені такі типи сімей, як ригідний (за типом адаптації) і зчеплений (за типом згуртованості), що належать до екстремальних. Натомість інший полюс екстремальності – хаотичний та роз'єднаний типи – представлені досить виразно. Оскільки розділений і роз'єднаний типи сумарно складають 85% вибірки, можемо зафіксувати тенденцію щодо послаблених емоційних зв'язків у сім'ях з підлітками/юнаками. Що стосується адаптації, то тут переважають гнучкий і особливо хаотичний типи (сумарно 90,5%). Це означає, що сім'ї на цьому етапі досить гнучко адаптуються до життєвих змін, проте в більшості випадків ця гнучкість є надмірною, що призводить до таких екстремальних порушень як втрата меж сім'ї, контролю й керованості змінами і взаєминами, хаотичне функціонування.

Перевіряючи гіпотезу про вплив особливостей сімейної системи на становлення ідентичності особистості в підлітковому та юнацькому віці, ми насамперед згрупували показники респондентів залежно від типів їхніх сімей та визначили основні показники, що характеризують систему ідентичності респондентів – представників різних груп.

Діаграма 1. Профілі ідентичності старшокласників залежно від типу сімей, n=80, бали.

Як видно з діаграми, профіль ідентичності респондентів, які виховуються у збалансованих сім'ях, майже у всіх сферах ідентичності вищий за профіль респондентів із середньозбалансованих, а тим більше незбалансованих сімей. Математичний аналіз показав наявність статистично значущих

відмінностей між групами на рівні $p < 0,05$. Отже, залежність рівня ідентичності від типу сімейної системи досить виразно простежується на матеріалі нашого емпіричного дослідження.

Наше концептуальне бачення ідентичності як феномену, що тісно пов'язаний із ціннісно-сисловою сферою особистості, її самосвідомістю, а також здатністю брати відповідальність за власний життєвий вибір, зумовило необхідність дослідження смисло-життєвих орієнтацій старшокласників, особливостей їх локусу контролю та самоствавлення. Ми ставили за мету експериментально довести зв'язок цих особистісних феноменів з ідентичністю, а також простежити рівень їх розвитку залежно від типу сім'ї.

Так, зріла ідентичність пов'язується нами з усвідомленням особистістю своїх планів і перспектив, наявністю досить зрілих, апробованих на власному досвіді ціннісних орієнтацій, що є основою для здійснення життєвого вибору. Дослідження за методикою СЖО свідчить про досить високий рівень (вище середнього) розвитку в респондентів смисложиттєвих орієнтацій. Так, більшість опитаних мають досить визначені цілі в майбутньому, які надають життю осмисленості, спрямованості та часової перспективи; сприймають сам процес життя як цікавий, емоційно насичений і сповнений смыслом. Більшість респондентів вважають себе сильними особистостями, які мають достатню свободу вибору, щоб побудувати своє життя відповідно до своїх цілей. Крім того, вони переконані в тому, що людина здатна контролювати своє життя, вільно приймати рішення і втілювати їх в життя.

Отримані за методикою СЖО дані були проаналізовані у різних групах респондентів – із збалансованих, середньо-збалансованих та незбалансованих сімей (див. Таблицю 3).

Таблиця 3

Показники смисло-життєвих орієнтацій респондентів залежно від типів сімей (n=80, бали)

Показники СЖО	збалансовані	середньо-збалансовані	незбалансовані
Цілі	33,7	31,6	30,7
Процес	31,1	30,6	31,4
Результат	26	25,8	26,4
ЛК-Я	22,3	21,5	21,1
ЛК-життя	30,5	31,2	27,6
Загальний показник	103,9	102,8	102

Як видно з таблиці, показники СЖО старшокласників із різних груп сімей досить близькі за значеннями, хоча й спостерігається незначна тенденція до вищого рівня показників респондентів із середньозбалансованих і збалансованих сімей порівняно із старшокласниками із незбалансованих сімей. Найбільш помітна ця тенденція стосовно цілей життя та локусу контролю, хоча відмінності й не досягають рівня значущості.

Рівень суб'єктивного контролю розглядався нами на теоретичному рівні як один із проявів зрілої ідентичності, який формується за умови оптимальної сімейної взаємодії. Підтвердження цьому ми отримали й на емпіричному рівні. Так, показники РСК респондентів, розподілених на групи залежно від типу сімейної системи, представлені у таблиці 4.

Таблиця 4

Показники РСК респондентів залежно від типу сімейної системи (n=80, бали)

Показники УСК	збалансовані	середньо-збалансовані	незбалансовані
Загальний показник	30,8	27,9	23,9
у сфері досягнень	8,5	7,6	7
в ситуації невдач	6,5	7	5,4
у сімейних взаєминах	5,5	5,2	3,6
у виробничій сфері	5,3	4,9	5,1
у міжособистісній сфері	3,1	2,7	2,9
у сфері здоров'я	3,1	3	2,6

Як видно з таблиці, показники рівня суб'єктивного контролю у різних групах досить суттєво відрізняються. Виявлено, що старшокласники із збалансованих та середньозбалансованих сімей відчувають більшу відповідальність практично в усіх сферах – у ситуації досягнень і невдач, щодо сім'ї, міжособистісних стосунків, у сфері здоров'я. Виховання у незбалансованих сім'ях більшою мірою приводить до формування в підлітків безвідповідальної життєвої позиції, що виявляється у значно нижчому загальному показнику РСК (відмінності значущі на рівні $p \leq 0,05$). Малокерованими, з точки зору цих респондентів, є практично всі сфери життя – їхні життєві досягнення або невдачі, сімейні та інші міжособистісні стосунки; їхнє власне здоров'я також не вельми залежить від них самих.

Щодо самоставлення робоча гіпотеза полягала у припущенні про те, що вищий рівень самоідентичності, становленню якого в дитини сприяють оптимальні, збалансовані характеристики сімейної системи, пов'язаний із загальним позитивним самоставленням, вищим рівнем самоповаги та самоприйняття. Для перевірки даного припущення використовувалася методика діагностики самоставлення В. Століна.

Таблиця 5

Показники самоставлення респондентів залежно від типу сімейної системи (n=80, бали)

Показники самоставлення	збалансовані	середньо-збалансовані	незбалансовані
Інтегральний показник самоставлення	18,8	18,1	17,9
Шкала I. Самоповаги	10,6	9	7,7
Шкала II. Аутосимпатія	8	9,8	10,4
Шкала III. Очікування позитивного ставлення інших	9,9	10	9,9
Шкала IV. Самоінтерес	6,7	6,2	6,2
Шкала 1. Самовпевненість	5,8	5,5	5
Шкала 2. Ставлення інших	6	6,3	7
Шкала 3. Самоприйняття	4,9	5,6	5,5
Шкала 4. Самокерівництво	4,9	3,8	3,2
Шкала 5. Самозвинувачення	5,1	4,4	4,2
Шкала 6. Самоінтерес	5,4	5,6	5,1
Шкала 7. Саморозуміння	3,1	2,9	2,8

Аналіз показників самоставлення респондентів залежно від типу сімейної системи свідчить про вищий рівень більшості показників опитаних із збалансованих сімей. Так, у них вищий загальний показник самоставлення, рівень самоповаги вищий на рівні значущості $p \leq 0,05$; рівень саморозуміння та самокерівництва також має значущі відмінності у цій групі респондентів (на рівні $p \leq 0,05$). Самоінтерес та самовпевненість в респондентів із збалансованих сімей переважають також, хоча й незначною мірою. Загальну картину дещо ускладнюють показники самозвинувачення, які переважають у групі респондентів із збалансованих сімей порівняно з опитуваними з незбалансованих сімей, та показники самоприйняття, які мають вищі значення в респондентів з незбалансованих сімей.

Інтерпретація цього факту не видається простою та однозначною. Якщо вищий рівень самоприйняття можна пояснити дією компенсаторних механізмів, які стабілізують самоставлення особистості в умовах незбалансованої (неадаптивної та емоційно невірноваженої) сімейної системи, то формування ретрофлексивних механізмів особистості (самозвинувачення) у стабільній, збалансованій сімейній системі видається не вельми логічним. Та якщо розглядати ці феномени у більш нейтральних термінах відповідальності, внутрішнього та зовнішнього локусу контролю, то отримуємо підтвердження тощо, що збалансована сім'я сприяє формуванню внутрішнього локусу контролю, а незбалансована – переважно зовнішнього.

Отже, узагальнюючи результати дослідження ідентичності підлітка/юнака залежно від системи сімейних взаємин, можна стверджувати таке:

1. Дослідження ідентичності старшокласників виявило, що в більшості сфер самовизначення підлітки та юнаки відзначаються дифузною та передчасною ідентичністю. Це означає, що більшість опитаних не мають визначених, послідовних релігійних та політичних поглядів, переконань, знаходяться під владою гендерних стереотипів і не відділилися від батьківської сім'ї. Виняток складають сфери любові й дружби, у яких респонденти мають більш високі рівні ідентичності.

2. Сім'я у період дорослішання дитини зазнає істотних системних змін, що стосуються як її структурних характеристик, так і емоційних. Сім'ї старшокласників в основному належать до збалансованих типів, проте майже кожна п'ята сім'я є незбалансованою, а приблизно половина сімей у ситуації стресу відзначаються екстремальними реакціями – послабленням емоційних зв'язків, дестабілізацією структури, меж, змішанням ролей. Між тим, саме сім'я може сприяти для конструктивному проходженню підлітком вікової кризи. Для цього вона має змінюватися разом з підлітком і допомагати йому змінюватися, практикуючи нові форми взаємодії.

3. Проведене дослідження виявило неабияку значущість сім'ї у розвитку ідентичності підлітка та особистісних феноменів, пов'язаних з нею. Більш сприятливі умови для становлення і розвитку ідентичності особистості складаються у сім'ях збалансованого та середньозбалансованого типу.

Виховання у таких сім'ях сприяє розвитку в дітей вищого статусу ідентичності, відповідальності за своє життя та життєвий вибір, оптимального самоствалення.

Проведене дослідження засвідчило важливість дослідження проблеми психологічних умов становлення та розвитку ідентичності особистості як у теоретико-методологічному плані, так і в прикладному. Насамперед важливою є проблема пошуку залежності особливостей ідентичності особистості від різних чинників, зокрема особливостей сімейної взаємодії, сімейних цінностей.

Список використаних джерел

1. Попова М.В. Становление персональной идентичности в юношеском возрасте: Автореф. дисс... канд. психол. наук.
2. Grotevant H.D., Thornbecke W. & Meyer M.L. An Extention of Marcia's Identity Status Interview into the Interpersonal Domain // J. of Youth and Adolescence. – 1982. – Vol.11. – № 2. – P. 33-47.
3. Орестова В.Р., Карабанова О.А. Методы исследования идентичности в концепции статусов эго-идентичности Дж. Марсиа // Психология и школа. – № 1. – 2005. – С. 39-90.
4. Черников А.В. Системная семейная терапия: Интегративная модель диагностики. – Изд. 3-е, испр. и доп. – М.: Незав. фирма "Класс", 2005. – 208 с.

The article is devoted to the determination of the connection between the teenager's personality development and family system characteristics. Having senior pupils families' distinctions like the emotion contacts relaxation, a predominant tendency towards no adaptive reactions (that is reflected in chaotic type of relations) and the lose of changes controllability is empirically discovered. A teenager's view on the relations between parents and children is analysed. Differences between respondents from different families have been discovered in their status of identity, peculiarities in their locus locus of control, self-attitude and orientation in the areas of life and its meaning.

Key words: Identity, family system type, orientation in the areas of life and its meaning, self-attitude, locus of control.

Отримано: 23.02.2009